

Maryla Chaustowicz

Uniwersytet Warszawski

<https://orcid.org/0000-0003-3094-1365>

Моўныя асаблівасці “Rozhoworu Imperatrici z Іlhiersztromom...”

Кантэкст стварэння, змест твора, гісторыя даследавання

Перш чым распачаць лінгвістычны аналіз сатырычнага верша “Rozhowor Imperatrici z Іlhiersztromom Ёystowny dnia 28 apryla 1794 roku”, варта прыгадаць гістарычны кантэкст яго стварэння і публікацыі.

Пасля таго, як Гарадзенскі сойм 1793 года зацвердзіў ІІ падзел, Кацярына ІІ пачала праводзіць жорсткую палітыку, накіраваную на фактычнае знішчэнне Рэчы Паспалітай. Гэта правакуе наступныя падзеі: 24 сакавіка 1794 года ў Кракаве быў агучаны Акт паўстання, Тадэвуш Касцюшка прысягнуў на вернасць народу і ўжо 4 красавіка ягонае войска дзякуючы добра распрацаванай тактыцы разбівае расейцаў у бітве пад Рацлавіцамі. Гэты бой дае імпульс Варшаўскаму паўстанню, якое пачынаецца 17 красавіка, падчас якога рамеснікі атакуюць рэзідэнцыю расейскага пасла Восіпа Ігельстрома і вызваляюць горад ад царскіх войскаў. У хуткім часе, 23 красавіка, ліцвінскія войскі здзяйсняюць паспяховы наступ на расейскі гарнізон у Вільні, у выніку чаго паўстанцы ствараюць Найвышэйшую літоўскую раду і агучваюць Акт паўстання ліцвінскага народу. Пасля гэтых падзей актывізуецца агітацыйная дзейнасць паўстанцаў: менавіта 28-м красавіка, значыць ужо на шосты дзень пасля захопу Вільні, датаваны “Rozhowor Imperatrici z Іlhiersztromom”.

Такім чынам, на хвалі хуткіх перамог невядомы аўтар, відавочна, адзін з тых, хто меў непасрэднае дачыненне да паўстання, стварае тэкст, які парадзіруе дыялог Кацярыны ІІ з паслом Расеі ў Рэчы

Паспалітай, дзе Імператрыца цікавіцца апошнімі навінамі з Польшчы, а В. Ігельстром прыносіць няўцешныя для расейскага двара весткі: войска імператрыцы разбітае, рэшткі салдат хаваюцца па лясах, саюзнае прускае войска страчана пад Варшавай. Просьба В. Ігельстрома аб дапамозе людзьмі і зброяй суправаджаецца нараканнем, што, хіба, і сто тысяч войска не перамагло б польскіх патрыётаў, сярод якіх мужна змагаюцца нават 15-гадовыя дзеці. Заканчваецца дыялог тым, што раззлаваная Кацярына высылае В. Ігельстрома *на каменду ў Сібір*.

Караль Эстрайхер згадвае гэты твор сярод яшчэ трох тэкстаў, дзе з'яўлялася імя В. Ігельстрома¹. Іншыя даследчыкі звяртаюць увагу на гэты твор толькі ў другой палове XX стагоддзя: беларускія літаратуразнаўцы Уладзімір Казбярук і Адам Мальдзіс уводзяць “Rozhowog...” у кантэкст беларускага прыгожага пісьменства². Акрамя іх каментар да “Rozhowogu...” дае польскі архівіст Анджей Вольтанюўскі³. Апошні сцвярджае, што аўтар імітуе расейскую мову, бо *ta-ja-cy uchodzić za rosyjski język «mejscowy» utworu był dość często stosowany w literaturze politycznej okresu insurekcji*⁴. Гэта адзін з нешматлікіх каментароў, дадзеных даследчыкамі наконт мовы твора. Хоць мова “Rozhowogu...” і з'яўляецца адметнаю сярод іншых тэкстаў канца XVIII стагоддзя⁵, не ўзгадваюць пра яго, на жаль, ані Я. Карскі, ані В. Ластоўскі.

Чым жа менавіта гэты тэкст адметны ў шэрагу твораў, напісаных у парадыйным і сатырычным духу?

Пры вывучэнні твораў гэтага перыяду ўзнікае шэраг праблем, на якія звярталі ўвагу шматлікія даследчыкі, і першая з іх: некадыфікаванасць тэкстаў, пісаных лацінкаю. Звычайна першапачатковыя тэксты старабеларускай літаратуры, сярод якіх, скажам, “Прамова Мялешкі”⁶, за час свайго бытавання шмат перапісваліся і з-за гэтага трохі змяняліся нават публікатарамі, у выніку чаго значна пацярпелі моўныя

¹ *Estreicher: Bibliografia polska*, t. XVIII, Kraków 1901, s. 555.

² А. Мальдзіс, *На скрыжаванні славянскіх традыцый: Літаратура Беларусі пераходнага перыяду (другая палавіна XVII–XVIII ст.*, Мінск 1980, с. 286–287.

³ А. Woltanowski, *Turniej paszkwilancki wileńsko-warszawski na cześć ambasadora rosyjskiego Josifa Igelstroma 1794 r.*, Białystok 1994, s. 31.

⁴ *Ibidem*, s. 56.

⁵ Існуюць і іншыя ананімныя парадыйна-сатырычныя творы канца XVIII – пачатку XIX стагоддзя, у якіх акрамя іншага знайшлі адбітак палітычныя падзеі таго часу, напрыклад: “Песня беларускіх жаўнераў 1794 года”, “Із-за Слуцка із-за Клецка”, “Віньшаванне Савасцея”.

⁶ Д. Даўгяла, *3 беларускага пісьменства XVII стагоддзя*, Мінск 1927, с. 15.

асаблівасці, напрыклад, пры транслітарацыі. Часам нават вядомыя сучасныя публікацыі і публікацыі пачатку ХХ стагоддзя маюць розначытання. Гэтыя факты не дазваляюць аналізаваць моўныя з’явы некаторых твораў як арыгінальныя. І тым больш цікавы для нас “Rozhowor Imperatrici z Phiersztromom”, які да сучаснасці дайшоў усяго ў адной копіі, якая захоўваецца ў Вроцлаве. Некаторыя памылкі пры напісанні словаў (*sym* замест *sam* і інш) дазваляюць выказаць гіпотэзу, што тэкст быў запісаны са словаў і надрукаваны асобаю, якая, магчыма, не да канца валодала гаворкаю “Rozhoworu...”.

Каб выказаць меркаванне пра моўную кампетэнцыю аўтара твора, звернемся да сітуацыі ўжывання лічэбнікаў у сказах, бо менавіта блытанне відаў сінтаксічных сувязей з’яўляецца ў тэксце найбольш рэгулярна. Першае ўжыванне лічэбніка адпавядае нормам нават сучаснай літаратурнай мовы: *siem tysiacz wiyska w Wislie pohrebyly*, аднак далей аўтар яшчэ раз ужывае, ужо некарэктна, тую самую форму роднага склону множнага ліку: *a ieszcze budet dwa tysiacz za mnoiu* (у гэтым выпадку, на месцы нарматыўнага дапаасавання ў беларускай мове, ці кіравання ў рускай маем памылку ў формаўжыванні); наступны раз ‘тысяча’ ўжываецца трапна: *mohlabym tebi woyska tryciat tysiacz dady*, але ў наступных словазлучэннях раптоўна з’яўляецца новая форма: *tryciat tysiaczy wiyska to dla mene malo i sto tysiaczy Lachom rady by ne dalo*. У іншых словазлучэннях з лічэбнікамі таксама пераважна выступаюць сінтаксічныя памылкі: *zywych mnoho Gaficerow bolsz dwa sta; od lit pietnacyet i starci i dity*. Такая колькасць хібных ужыванняў формаў лічэбнікаў, ужыванняў, якія не адпавядаюць нормам ні адной славянскай мовы, можа быць яшчэ адным сведчаннем, што аўтар не вельмі добра валодаў гаворкаю, на якой ствараў тэкст.

Несумненна, лексічная аснова твора прадстаўлена памежжам старабеларускай і стараўкраінскіх моваў: у працэнтным суаднясенні пераважае агульная для гэтых моваў лексіка (у розных фанетычных варыянтах: параўн. *spuhali sia i spužalsia, wiyska i woyska, saldatow, soldatow i saldatiw, dylaty i dilaiut, powieszon i wisiaty*, а таксама: *kazala, baczu, tiepier, szukaiut, stratywszy, pokiń*). Нязначная частка словаў мае адзнакі ці то ўплыву, ці то простага стылізацыі пад старацаркоўную мову, а таксама старарускае фанетычнае афармленне (магчыма для надання тэксту рыс мовы расейскага двара): *sela, sztooby, pryказы, mlaudy, nie lzia*.

Першае сярод найбольш відавочных пытанняў, якія ўзнікаюць пры даследаванні “Rozhoworu”: чаму, калі гэта імітацыя размовы Кацярыны II са сваім міністрам, не была выкарыстана чыстая расейская гавор-

ка? Няўжо ў Вільні, якая ўжо пэўны час была пад расейскім уплывам, не знайшлося чалавека, які здолеў бы лепш перадаць мову расейскага двара? Адказ, несумненна, павінен быць звязаны з мэтамі, якія ставілі аўтары: а менавіта заахвочванне і агітацыя сялян да далучэння да войска паўстанцаў. Такім чынам, галоўныя адрасаты тэксту – гэта носьбіты не чыстай вялікарускай гаворкі, а тутэйшыя, насельнікі тэрыторыі сённяшняга польскага Падляшша і заходніх раёнаў Беларусі. Другой мэтай, на нашу думку, магло быць стварэнне камічнага эфекту, бо непаслядоўнасць перадачы марфем (*soldatiw* і *soldatow*, *sym* і *sam*) разам з актыўным ужываннем абсцэнтнай лексікі (*durak*, *iebiona mat'* і інш.) магла б ствараць уражанне неадукаванасці Імператрыцы.

Агульны моўны аналіз “Rozhowogu...”

Калі мы разважаем пра дыялектную аснову “Rozhowogu...”, належыць памятаць пра наяўнасць пераходных гаворак паміж выразнымі дыялектнымі масівамі: так, у сучаснай беларускай навуцы вылучаюць наступныя вялікія групы: паўднёва-заходнія і паўночна-ўсходнія дыялекты. Хоць і цяжка больш канкрэтна вызначыць, да якой менавіта гаворкі адносіцца наш тэкст, шматлікія прыкметы дазваляюць аднесці яго да адной з палеска-падляшскіх гаворак⁷, тыповых у шырокім дыялектычным арэале у тым ліку і для паўднёва-заходняй Беларусі. Сярод іншых твораў, мову якіх адносяць да гэтай гаворкі, напрыклад, сатыра “Прамова Мялешкі”, якая характарызуецца значнай колькасцю спецыфічна беларускіх рыс, аднак утрымлівае і фанетычныя адзнакі ўкраінскай мовы: змяшэнне гукаў [ы] і [і] (напрыклад: *годыннык*, *сказал бі*) вялікую колькасць інфінітываў на *-ты* (*купіты*, *гаворыты*). Варта звярнуць увагу, што амаль усе інфінітывы “Rozhowogu...” маюць гэтакі самы суфікс.

У даследуемым тэксце звяртаюць на сябе ўвагу наступныя рысы падляшска-палескай гаворкі:

- 1) Мяккая вымова зычных перад галоснымі пярэдняга раду: (напрыклад: *сіла*, *ліцо*, *пізніца*, *нікуда*) часта замяняецца на цвёрдую вымову: *syła*, *lyco*, *przenyca*, *nykuda*, *protyw*, *prykazy* і інш. Дзеяслоў ‘мелі’ выступае ў фанетычным варыянце *мылы*: *Palaki malo syly tyly*.

⁷ І. Крамко, *Ананімная беларуская літаратура канца XVIII – 1-й паловы XIX ст. і яе мова*, [у:] *Беларуская мова. Энцыклапедыя*, Мінск 1994, с. 33.

- 2) Вымова *e* на месцы былога акцэнтаванага *n*: Ікавізм тут паяўляецца рэгулярна: *usi, wist, widomost, mista, lit*. А таксама на месцы акцэнтаванага *o*: *nehidny, wiysko*. Тут праяўляецца нерэгулярнасць: так, у адным выпадку *soldatow*, у іншым месцы: *soldatiw*.
- 3) Замест вымовы фрыкатыўнага – мяккія [d] і [t] (напрыклад: дзеці, ёсць) паўсюдна маем мяккую вымову: *dity, dienhi, dilaiut* (разам з варыянтам *dylaly*).
- 4) Вымова займенніка 3 асобы з пратэтычным [v]: *vony*.
- 5) Калі для палескіх гаворак характэрна оканне, а для беларускіх аканне, то тут маем змешанае оканне і аканне: напрыклад салдат пішацца і праз *o*, і праз *a* (*saldaty, soldatiw*). *Haworysz* і *hawory* напісана праз *a* ў першым складзе, але ў назве твора маем *rozhowor*.

Каб больш падрабязна разгледзець фанетычную сістэму, адлюстраваную ў творы, варта звярнуць увагу на тое, як перададзены ётаваныя галосныя. У гэтым плане мы яшчэ больш маем дачыненне з непаслядоўнасцю, абумоўленай выкарыстаннем лацінскай графічнай сістэмы. Лацінскую графіку звычайна расцэньваюць як пазітыўную з’яву ў гісторыі пісьменнасці ўсходніх славян, бо яна не мела такой устойлівай традыцыі выкарыстання, як кірыліца, не павінна была адпавядаць кананічнаму напісанню тэкстаў Бібліі перыяду пачаткаў пісьменнасці, якое не адлюстроўвала фанетычных рыс жывой гаворкі⁸.

У большасці выпадкаў ётаваныя выражаюцца спалучэннем [i + галосная] без залежнасці ад пазіцыі гука ў слове: на абсалютным пачатку: *iak wsiu, ieho, iebona mat’, ieszcze z ietymi, ia, iesty*; у сярэдзіне паміж зычнымі: *siem tysiacz, kniazia, siediat, nie lzia*; ў інтэрвакальнай пазіцыі і на канцы слова: *wiedaiu, stoiat, dilaiut, maiut, dumaiesz, ukrywaiesz, chowaiu, z reztoiu*.

У двух выпадках гэтае спалучэнне замяняецца іншым – [ў + галосная], хоць у кожным з гэтых выпадкаў у падобных умовах выступае і папярэдні варыянт: *z soboju* (аднак: *zo mnoiu*), *majesz* (аднак: *maiiesz*). Паслядоўным з’яўляецца напісанне ці не толькі ётаванага [i]: *w iednoy, wielikoy, wiyska, ludey, nie moh uyty, z zemli Polskoy, uyszol, paydiosz, moy* і інш.

Абставіны для аналізу ўскладняюцца таксама і тым, што хоць у большасці выпадкаў словы з ётаванымі перадаюцца спалучэннямі [i + галосная] і [ў + галосная], аднак праз некалькі радкоў тыя самыя

⁸ А. Булыка, *Развіццё арфаграфічнай сістэмы старабеларускай мовы*, Мінск 1970, с. 148.

словы з’яўляюцца ўжо без кампаненту [u]: так запісаны словы, якія сустракаюцца часцей за ўсё: *ne, hde, teper, tebe* і інш., разам з *nie, hdie, tiepier, tebie*.

Прааналізаваўшы ўсе гэтыя выпадкі, а таксама звярнуўшы ўвагу на тое, што нярэдка ў “Rozhoworu...” і фармальныя памылкі: (*a szto b so wsio m Lachow rozorył, sebe I wseich slawu razorył*), приходзім да высновы аб немагчымасці дакладна сцвярджаць ці пропуск кампаненту [i] са спалучэння [i + галосная] адлюстроўвае рэальныя маўленчыя асаблівасці, ці звязаны проста з неўважлівасцю друкара: *newoli, nehidny, piatnatciat, trycciat, ulyciach, ulyciu*. Апошнія два выпадкі выклікаюць найбольшую цікавасць, і, з аднаго боку, могуць тлумачыцца проста памылкай пры друкарскім наборы, бо падобнага змякчэння зубной афрыкаты не знаходзім у іншых тэкстах.

Аднак пры наяўнасці такой непамядоўнасці перадачы гукаў у перыяд, які характарызаваўся некадыфікаванасцю мовы, менавіта пры першых публікацыях ананімных твораў канца XVIII – пачатку XIX стагоддзя выпрацоўваліся прынцыпы перадачы на пісьме фанетычных з’яў беларускай мовы лацінкаю⁹.

Агульная характарыстыка сістэмы зычных гукаў

Сярод шматлікіх прыкмет падляшскага паходжання “Rozhoworu...” значнае месца ў графічнай сістэме займае выражэнне зычных гукаў, бо яно больш паслядоўнае, а таму больш простае для аналізу. На жаль, нельга сказаць, што тут няма некаторых цяжкасцей.

Працэс зацвярдзення шыпячых, які ў старабеларускай і стараўкраінскай мовах пачаўся раней, чым у старарускай мове – арфаграфічнае абазначэнне зацвярдзелых вядома з XIV стагоддзя – выяўляецца паслядоўна. Зацвярдзелы гук [ž]: *żywit, polożyły, skaży, oruża*. Зацвярдзелы гук [š]: *pszenica, stratywszy, bolszych, ieszcze*. Зацвярдзелы гук [č]: *czy, czuwaty, uczynity, ieszcze, czotery, tysiaczy, otoczyw, Polszczy* (але ў адным выпадку аўтар у вусны Імператрыцы ўкладвае: *Polszcziu*). Тут варта нагадаць, што працэс зацвярдзення [č] адбываўся нераўнамерна ва ўкраінскай, беларускай і рускай мовах: поўнае зацвярдзенне ў беларускай адпавядае частковаму ва ўкраінскай і адсутнасцю ў рускай. Працэс зацвярдзення мяккага гука [r] адлюстроўваюць

⁹ Л. Шакун, *Гісторыя беларускай літаратурнай мовы*, Мінск 1984, с. 169.

і стараўкраінскія, і старабеларускія помнікі, аднак у беларускай мове і большасці гаворак зацвярдзенне адбылося ва ўсіх выпадках, а ўкраінская мова дазваляе наяўнасць мяккага гука [r] у сярэдзіне або пачатку склада, што не было выяўлена ў “Rozhoworu...”: *haworysz, pryказы, pohrebyty, wyrызaty, reszta, razorył, czotery, try, trycciat, troch, gawory, Gagarynow* (імя ўласнае), *Asudarynia*. Адзіны выпадак парушэння парадыгмы сустракаем праз некалькі радкоў: *Sudariń* і пазней зноў цвёрды гук [r]: *Sudaryń*.

Адлюстраваны ў “Rozhoworu...” і вядомы яшчэ ў граматах XIV–XV стст. пераход [v] у [ũ]: *Moskal tiepier w Polaka nie wielikoy slawi; Odni siediat w newoli; z mladym Plierstromom w iednoy mohly, szto by sol-daty dylaty w Szweda, Prusa, i Turka*. Цяжка вызначыць, ці была гэтая рыса прадстаўлена рэгулярна, напрыклад, у наступных словах: *wlast, derewni, żyw, wsi, wsiu, wsie, wsich, Lachow, saldatow, Gaficerow, Generałow*.

Непаслядоўнасць у перадачы гукаў [r] і [x]: найчасцей для азначэння гуку [r] выкарыстоўваецца графема *h*: *do nohi, hranaty, wyhodu, zhubyty, hde, pohrebyty, nehidny, hramoty, kruhom, dorohi, spuhali sia, mnoho, laherach*, а для перадачы гука [x] выкарыстоўваецца дыграф *ch*: *Lachi, chotiel, tych, rannych saldatach, wsich, wsiech, ochronyl, laherach*. Аднак і тут прысутнічае змешванне – нават у межах адной марфемы выступае непаслядоўнасць: этымалагічнае [r] перадаецца і з дапамогай дыграфа *ch*. Некалькі разоў сустракаюцца формы, згодныя з прыведзенай заканамернасцю: *mohla, moh, mohly*, а пасля – *mochlyby*. І наадварот, гук [x] у двух выпадках перададзены праз графему *h*: *Lahy i druhyh*. Здаецца, мэтазгодным для аўтара было б выкарыстоўваць графему *g* для перадачы гука [r], для спрашчэння пісьма, аднак, магчыма, гэтая графема была зарэзервавана для перадачы выбухнога [r] і гэтакім чынам адасаблялася фрыкатыўнае [χ]. Тым больш, што графема *g* усё ж такі сустракаецца б разоў: у прозвішчах: *Pgierstrom* і *Gagarynow*, два разы ў назвах вайсковых чыноў (*Gaficer* і *General*), ды з *g* запісаны дзеяслоў у форме загаднага ладу *gawory* (параўн.: некалькі радкоў вышэй у назве твора маем назоўнік *razhowor*, далей – аднакарэнны дзеяслоў *haworyty*).

Найбольш непаслядоўны быў аўтар у перадачы прозвішча суразмоўцы Кацярыны: гістарычная асоба Восім Ігельстром у тэксе пераўтвараецца ў *Pgierstroma*, далей скарот ад ягонага імя восем разоў напісаны праз *h* (*ILHIER, ILH*), ды тры разы праз *g*, свайго пляменніка пасол называе таксама *Plierstromom*, а ў самой назве фігуруе наогул як *Pliersztrom*. Магчыма, перасоўванне літар імені галоўнага

героя твора не з'яўляецца выпадковасцю, звязанай з няўважлівасцю, а толькі спецыяльным мастацкім захадам, накіраваным на дасягненне сугучнасці прозвішча Ігельстрома з лексмай 'ілгаць', што ўзмацняла камічны эфект.

Фрыкатыўнае вымаўленне [ɣ], уласцівае і ўкраінскім, і беларускім гаворкам з даўняй пары (даследчыкі знаходзяць прыкметы ўжо з X ст.¹⁰), адрозніваюць ад выбухнога [г], якое было і застаецца нормаю рускай мовы¹¹. У кірылічных старабеларускіх і стараўкраінскіх тэкстах выкарыстоўваўся дыграф *жг* для абазначэння фрыкатыўнага [г] на пісьме, а таксама спецыяльны знак. Як бачым, адсутнасць пісьменнай традыцыі стварыла праблему для аўтара "Rozhoworu...".

Заклучэнне

У XVIII стагоддзі, у перыяд заняпаду афіцыйнай беларускамоўнай пісьменнасці і росквіту ананімных вершаў, бурлескна-сатырычных твораў і інтэрмедый, сярод іншых твораў, якія адлюстроўвалі палітычныя рэаліі таго часу, вылучаецца друкаваны лацінкаю тэкст "Rozhoworu...", які, нягледзячы на тое, што заставаўся па-за ўвагаю даследчыкаў, мае шэраг адметных рыс, звязаных перш за ўсё з агітацыйным характарам брашуры. Хоць малога аб'ёму твор і захаваўся ўсяго ў адной копіі, ён змяшчае вялікую колькасць фанетычных дублетаў і марфалагічных варыянтаў, характэрных для ўсёй пісьменнасці таго перыяду. Сярод пазітыўных у аспекце вывучэння твора з'яў можна назваць тое, што "Razhowog..." амаль пазбаўлены" ўплыву польскай мовы, а ўплывы стараславянскай і старарускай мовы можна лічыць невыпадковымі, уведзенымі аўтарам для стылізацыі пад мову расейскага двара. Гэты тэкст з'яўляецца пацвярджэннем, што тагачасная народная гаворка мела больш агульных рыс з сучаснымі беларускімі гаворкамі, чым адрозненняў, а таксама быў прадвеснікам новага перыяду ў развіцці беларускай мовы.

¹⁰ П. Черных, *Историческая грамматика русского языка*, Москва 1952, с. 146.

¹¹ У. Анічэнка, *Беларуска-ўкраінскія пісьмова-моўныя сувязі*, Мінск 1969, с. 57.

L I T E R A T U R A

- Aničëнка U., *Belaruska-ukraïnskîâ piś'mova-moŭnyâ svvâzi*, Minsk 1969 [Анічэнка У., *Беларуска-ўкраінскія пісьмова-моўныя сувязі*, Мінск 1969].
- Bulyka A., *Razvìssë arfağrafičnaj sistëmy starabelaruskaj movy*, Minsk 1970 [А. Булыка, *Развіццё арфаграфічнай сістэмы старабеларускай мовы*, Мінск 1970].
- Černyh P., *Istoričeskaâ grammatikarusskogo âzyka*, Moskva 1952 [Черных П., *Историческая грамматика русского языка*, Москва 1952].
- Daŭgâla D., *Z belaruskaga piś'menstva XVII stagoddzâ*, Minsk 1927 [Даўгяла Д., *З беларускага пісьменства XVII стагоддзя*, Мінск 1927].
- Estreicher: Bibliografia polska*, t. XVIII, Kraków 1901.
- Kramko Ì., *Ananìtnaâ belaruskaâ litaratura kanca XVIII – 1-j palovy XIX st. i âe mova*, [u:] *Belaruskaâ mova. Èncyklapedyâ*, Minsk 1994 [І. Крамко, *Ананімная беларуская літаратура канца XVIII – 1-й паловы XIX ст. і яе мова*, [у:] *Беларуская мова. Энциклапедыя*, Мінск 1994].
- Mal'dzìs A., *Na skryžavannì slavânskiz tradycuj: Litaratura Belarusi perahodnaga peryâdu (drugaâ palavìna XVII–XVIII st.)*, Minsk 1980 [Мальдзіс А., *На скрыжаванні славянскіх традыцый: Літаратура Беларусі пераходнага перыяду (другая палавіна XVII–XVIII ст.)*, Мінск 1980].
- Šakun L., *Gìstoryâ belaruskaj litaraturnaj movy*, Minsk 1984 [Шакун Л., *Гісторыя беларускай літаратурнай мовы*, Мінск 1984].
- Woltanowski A., *Turniej paszkwilancki wileńsko-warszawski na cześć ambasadora rosyjskiego Josifa Igelstroma 1794 r.*, Białystok 1994.

S U M M A R Y

L I N G U I S T I C F E A T U R E S O F
“ROZHOWOR IMPERATRYTSY Z ILHIERSZTROMOM...”

In this article, its author analyzes some linguistic aspects of the text that functions as a parody of a dialogue between Catherine the Great and an ambassador of Russia in the Polish-Lithuanian Commonwealth. It was prepared to agitate various social groups to join the Kosciuszko Uprising. Characteristics of the text that influenced features of the graphical system are discussed.

Key words: the Kosciuszko Uprising, parody, the history of research, lexical and dialectal basis of the work, the Old-Belarusian language, the Old-Ukrainian language.

STRESZCZENIE

CECHY JĘZYKOWE UTWORU
„ROZHOVOR IMPERATRYTSY Z ILHIERSZTROMOM...”

Autorka artykułu analizuje wybrane cechy językowe tekstu, który stanowi parodię na dialogu Katarzyny Wielkiej z posłem nadzwyczajnym Rosji w Rzeczypospolitej. Został on przygotowany w celach agitacyjnych – wezwania ludności do udziału w powstaniu kościuszkowskim. W artykule omówiono historię powstania tekstu i jego wpływ na środki graficzne.

Słowa kluczowe: powstanie kościuszkowskie, parodia, historia badań, podstawy leksykalne i dialektyczne utworu, język starobiałoruski i staroukraiński.